

CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

CAZUL F. *contra* ELVEȚIEI

Cererea nr. 11329/85

Hotărâre 18 decembrie 1987

În cauza F. *contra* Elveției,
Curtea europeană a Drepturilor Omului, adoptând hotărârea în ședință plenară, în aplicarea articolului din regulament 50, fiind alcătuită din următorii judecători:

Dnii R. Ryssdal, *președinte*,
Thór Vilhjálmsson,
Dna D. Bindschedler-Robert,
Dnii G. Lagergren,
F. Gölcüklü
F. Matscher,
J. Pinheiro Farinha,
L.-E. Pettiti,
B. Walsh,
Sir Vincent Evans,
Dnii R. Macdonald,,
C. Russo,
R. Bernhardt,
J. De Meyer,
J. A. Carrillo Salcedo,
N. Valticos,

precum și Dl M.-A. Eissen, *grefier*, și Dl H. Petzold, *grefier adjunct*,

După ce a deliberat în camera de consiliu la 25 iunie, apoi la 25 și 27 noiembrie 1987,

Pronunță această hotărâre, adoptată la această ultimă dată:

PROCEDURA

1. Cauza a fost transmisă Curții de către Guvernul Confederației elvețiene („Guvernul”) și de către Comisia europeană a Drepturilor Omului („Comisia”) la 22 septembrie și, respectiv, la 17 octombrie 1986 în termenul de trei luni prevăzut de articolele 32 § 1 și 47 (art. 32-1, art. 47) din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale („Convenția”). La originea cauzei se află o cerere (nr. 11329/85) îndreptată împotriva Elveției, introdusă la Comisie la 12 decembrie 1984 de către cetățeanul acestui Stat, Dl F., în temeiul articolului 25 (art. 25).

Cererea Guvernului face trimitere la articolele 45, 47 și 48 (art. 45, art. 47, art. 48), cererea Comisiei la declarația Elveției prin care este recunoscută jurisdicția obligatorie a Curții (articolul 46) (art. 46), precum și la articolele 44 și 48 (art. 44, art. 48). Cererile au drept scop obținerea unei decizii asupra punctului de a ști dacă faptele expuse în cauză prezintă o încălcare din partea Statului reclamat a obligațiilor sale în baza articolului 12 (art. 12).

2. Răspunzând invitației prevăzute în articolul 33 § 3 d) din regulament, reclamantul și-a manifestat dorința de a participa la proces și a desemnat un reprezentat (articolul 30).

3. Camera constituită îi includea cu drepturi depline pe Dna Bindschedler-Robert, judecător ales din partea Elveției (articolul 43 din Convenție), și Dl R. Ryssdal, președintele Curții (articolul 21 § 3 b) din regulament). La 26 septembrie 1986, acesta a tras la sorți numele celorlalți cinci judecători: Dl G. Lagergren, Dl F. Matscher, Sir Vincent Evans, Dl C. Russo și Dl J. A. Carrillo Salcedo, în prezența grefierului (articolele 43 *in fine* din Convenție și 21 § 4 din regulament) (art. 43).

4. În calitate de președinte al camerei (articolul 21 § 5 din regulament), Dl Ryssdal a consultat prin intermediul grefierului părțile interesate despre necesitatea unei proceduri scrise (articolele 37 § 1). În conformitate cu ordonanța pronunțată în consecință grefierul a primit

- la 16 decembrie 1986, memoriul reclamantului;
- la 28 ianuarie 1987 pe cel al Guvernului.

La 25 martie 1987, secretarul Comisiei a informat grefierul că delegatul se va exprima în cadrul audierii.

5. La 1 aprilie 1987, după ce consultase agentul Guvernului, delegatul Comisiei și reprezentantul reclamantului, prin intermediul grefierului, președintele Curții a fixat pentru 22 iunie 1987 data deschiderii procedurii orale.

6. La 22 aprilie 1987, camera a decis, în virtutea articolului 50 din regulament, să se disesezeze cu efect imediat în favoarea Curții plene.

7. Dezbaterile publice s-au desfășurat la data fixată, la Palatul Drepturilor Omului de la Strasbourg. Curtea s-a întrunit în prealabil într-o reuniune de pregătire.

S-au prezentat:

- *pentru Guvern*
Dl J. Voyame, directorul Oficiului federal al justiției *agent,*
Dl R. Forni, judecător federal,
Dl O. Jacot-Guillarmod, șef al serviciului pentru afaceri internaționale al Oficiului federal al justiției, *consilieri,*
- *pentru Comisie*
Dl H. Vandenberghe *delegat,*
- *pentru reclamant*
Dl J. Lob, avocat, *reprezentant.*

Curtea a audiat declarațiile lor precum și răspunsurile la întrebările sale, ale Dlor Voyame și Forni pentru Guvern, Dlui Vandenberghe pentru Comisie și Dlui Lob pentru reclamant.

ÎN FAPT

I. Circumstanțele speței

8. Fiind cetățean elvețian născut în 1943, reclamantul a avut patru căsătorii începând din 1963, dintre care primele trei au fost desfăcute prin divorț. El se află în perioada de interdicere temporară de a se recăsători, interdicția fiind pronunțată împotriva lui în urma celui de-al treilea divorț.

A. Antecedente

9. F. s-a căsătorit în 1963 cu domnișoara G. de care el a divorțat la 8 mai 1964. El s-a recăsătorit la 12 august 1966 cu Dra B. divorțată, care i-a dăruit un fiu la 26 noiembrie al aceluiași an. Soții s-au separat în 1978 și F. a trăit în concubinaj. Dna B. a obținut divorțul la 27 octombrie 1981. Judecătorul i-a aplicat reclamantului o interdicție de a se recăsători timp de un an, în virtutea articolului 150 din Codul Civil elvețian (paragraful 22 de mai jos).

B. Cea de-a doua interdicere temporară de recăsătorire

10. Căutând o secretară, reclamantul a făcut un anunț în acest scop. La 11 ianuarie 1983, Dra N. s-a prezentat pentru a răspunde ofertei de angajare. 4 zile mai târziu ei făceau un menaj comun, iar la 26 februarie cuplul s-a căsătorit.

87. Tribunalul civil de la Lausana

11. Începând cu data de 11 martie 1983, F. a intentat o acțiune de divorț la tribunalul civil al districtului Lausana.

La începutul lunii aprilie, soția a părăsit domiciliul conjugal, după ce reclamantul începuse niște relații cu o fostă amantă.

12. După un eșec al tentativei de împăcare, părțile au semnat la 16 mai 1983 un acord care regla efectele accesorii ale divorțului: reclamantul își lua angajamentul să plătească soției sale o indemnizație de 17 000 franci elvețieni (FE) pentru prejudiciu moral.

13. Tribunalul civil a luat o hotărâre la 21 octombrie 1983. El a respins cererea lui F., dar a primit cererea cu privire la înțelegere, prezentată de soție la 21 iunie și a ratificat fosta înțelegere dintre ei. De altfel, el i-a aplicat reclamantului o interdicție de căsătorie pentru trei ani; el considera că prin atitudinea sa inadmisibilă, persoana interesată purta întreaga responsabilitate pentru separare.

Divorțul a devenit definitiv și executoriu la 21 decembrie 1983.

2. Camera de recursuri a tribunalului cantonului Vaudois

14. Pentru a obține suprimarea interdicției de a se căsători, reclamantul a sesizat camera de recursuri a tribunalului cantonal Vaudois. El nega îndeplinirea condițiilor prevăzute de lege și anume că greșeala comisă căpăta o gravitate excepțională și că ea ar fi jucat un rol determinant în ruptură. El susținea de asemenea că măsura litigioasă încălca articolul 12.

15. Camera de recursuri a confirmat sentința tribunalului civil la 7 mai 1984.

După părerea ei, gravitatea greșelii nu putea fi contestată: comportamentul lui F. încălcase atât de grav legislația cu privire la căsătorie și exigențele cele mai elementare ale acestei stări, încât se impunea interzicerea căsătoriei.

În ceea ce privește articolul 12 din Convenție, el nu era un obstacol pentru aplicarea articolului 150 din Codul Civil. Mai mult ca atât, făcând trimitere la legislația internă el includea în Convenție legile naționale cu privire la exercitarea dreptului de a se căsători.

3. *Tribunalul federal*

16. F. a înaintat un recurs în reformă la Tribunalul federal. După părerea lui, condițiile de aplicare ale articolului 150 din Codul Civil nu erau îndeplinite, iar interzicerea de a se recăsători a încălcat articolele 12, 8 și 3 din Convenție.

17. Tribunalul federal a luat o hotărâre la 18 octombrie 1984. el a declarat recursul inadmisibil în ceea ce privește incompatibilitatea alegată a articolului 150 cu Convenția, din motivul că mijlocul ales de acesta trebuia să fie introdus pe calea unui recurs de drept public și nu print-un recurs în reformă:

„Este dubios faptul că în recursul în reformă a putut fi invocată incompatibilitatea articolului 150 din CC [Codul Civil elvețian] cu drepturile garantate de CEDO [Convenția europeană a Drepturilor Omului]. Este cert faptul că, conform articolului 43 § 1 prima frază O.J. [Legea federală a sistemului judiciar], recursul în reformă este admisibil pentru violarea dreptului federal, inclusiv tratatele internaționale încheiate de Confederații. Dar cea de-a doua frază a dispoziției legale citate mai sus rezervează recursul de drept public pentru încălcările drepturilor constituționale ale cetățenilor. Or, conform jurisprudenței, drepturile protejate de CEDO și care impun Elveției garantarea drepturilor pentru cetățenii proprii la fel ca și pentru terțe persoane au, prin natura lor, caracter de drepturi constituționale: această relație strânsă între drepturi constituționale și drepturile protejate de CEDO permit din acest moment de a pune, în ceea ce privește procedura, încălcările CEDO pe același picior cu încălcările drepturilor constituționale în sensul articolului 84. § 1 OJ.

În orice caz, conform articolului 113 al. 3, CST. [Constituția federală], tribunalul federal trebuie să aplice legile votate de Adunarea federală și de hotărârile acestei Adunări care au o forță generală. Este deci obligatoriu de a se conforma fără a examina dacă ele derogă de la Constituție. CEDO n-a schimbat nimic în această privință. Ea nu modifică nici o separare a competențelor, reglată de dreptul intern al țării între legislator și puterea judiciară supremă, și nu conferă deci tribunalului federal alte competențe decât cele care îi aparțin în virtutea Constituției și a legii cu privire la sistemul judiciar (hotărârea Curții de drept public din 14 iunie 1983, în cauza Hofstetter împotriva procuraturii cantonului St-Gall, nepublicată). Astfel, problema de a ști dacă articolul 150 CC este compatibil cu CEDO nu poate fi controlată de tribunalul federal; recursul fiind inadmisibil în această privință.”

Mai mult decât atât, tribunalul federal a respins recursul în termenii următori:

„Autoritatea cantonală reține faptul că există o legătură de cauză între adulterul soțului și separare. Această constatare, care reiese din acest fapt, leagă jurisdicția federală de reformă (art. 63, § 2 OJ). Comportamentul reclamantului a jucat un rol (...) decisiv în divorț, el fiind unica cauză. Fiind uimită de intenția soțului său de a divorța, soția a protestat și i-a manifestat afecțiunea sa. Ea nu a părăsit domiciliul conjugal decât renunțând, după ce F. a aplicat forța.

Greșeală reclamantului este de o gravitate excepțională. Exercițând presiune asupra însoțitoarei sale de a se căsători cu el, neluând în seamă durată scurtă a legăturii lor, apoi, abia câteva zile după ceremonie, declarând că vrea să divorțeze, fără a da nici o explicație valabilă, el a arătat, prin atitudinea sa capricioasă, că ignora institutul căsătoriei. Cu o impertinență obraznică, el a îmbinat disprețul cu cruzimea. Când soția sa a încercat să mențină legătura conjugală, dând dovadă de afecțiunea, el a utilizat mijloacele cele mai urâte pentru a o aduce la capătul puterilor. Fără a ține cont de obligațiunile impuse de legea cu privire la căsătorie, el a tratat-o pe soția sa ca pe un obiect și, căutând doar să divorțeze el a ajuns până la comiterea cazurilor de adulter și provocarea scenelor în care el era grosolan și odios. Fiind intimidată, soția a suferit mult în această căsătorie ratată: indemnizația pe care tribunalul de primă instanță i-a alocat-o ratificând înțelegerea cu privire la efectele accesorii ale divorțului atestă că suferințele sale sunt de o gravitate care depășește măsura pe care un soț o poate suporta din punct de vedere uman.

Ținând cont de cele precedente, curtea cantonală putea, fără a încălca dreptul federal, să considere că se impunea o interdicere de recăsătorire pe o durată de trei ani.”

C. Cea de-a treia căsătorie a reclamantului

18. Printr-o declarație din 14 martie 1986, F. și amica sa au indicat intenția de a se căsători cât de curând posibil.

Fiind legată printr-o căsătorie precedentă, ea intentase o acțiune de divorț. Sentința a fost pronunțată la 19 martie 1986 și divorțul a devenit definitiv și executoriu la 21 aprilie 1986. Primind o cerere de scurtare a termenului de burlăcie (art. 103 din Codul Civil elvețian), președintele tribunalului din Lausana a autorizat la 22 mai 1986, ca persoana vizată să se recăsătorească după această dată.

19. La 2 septembrie 1986, șeful serviciului justiției și legislației a refuzat publicarea anunțului matrimonial înainte de ridicarea interdicției de recăsătorire a reclamantului.

Fiind sesizat de F. a doua zi, Consiliul de Stat al cantonului Vaud a respins recursul la 14 noiembrie 1986. El a indicat în special:

„(...) nu s-ar putea admite ca funcționarul stării civile să efectueze o operațiune oarecare până când nu sunt îndepărtate toate barierele pentru o recăsătorire, aceasta fiind făcut mai întâi pentru protecția ordinii publice și apoi pentru simple motive de securitate juridică.”

20. Publicarea anunțului matrimonial a avut loc la momentul expirării termenului de așteptare și reclamantul s-a căsătorit cu Dna F. la 23 ianuarie 1987. La 23 februarie 1987 în familia lor s-a născut un copil.

II. INTERZICEREA TEMPORARĂ DE RECĂSĂTORIRE ÎN DREPTUL ELVEȚIAN

A. Dispozițiile legale

21. În termenii articolului 54 din Constituția federală elvețiană

„Dreptul la căsătorie se află sub protecția Confederației. Nici o barieră în calea căsătoriei nu poate fi fondată pe motive de confesie, origine a unuia sau altuia dintre soți, conduita lor, sau pe oricare alt motiv. Va fi recunoscută ca fiind valabilă în toată Confederația căsătoria încheiată într-un canton sau în stăinătate, în conformitate cu legislația în vigoare.

(...)”

22. Dacă codul civil recunoaște dreptul la divorț, dreptul la recăsătorire după divorț nu poate fi exercitat uneori decât după expirarea unui anumit termen. Articolul 150 – intrat în vigoare în 1912 – din codul civil elvețian prevede următoarele:

„Pronunțând divorțul, judecătorul fixează un termen de un an cel puțin, de doi ani cel mult, pe parcursul căruia partea vinovată nu se poate recăsători; în caz de divorț pronunțat din cauza adulterului, termenul poate fi extins la trei ani.

Durata separării corpurilor pronunțată de judecător este inclusă în acest termen.”

B. Jurisprudența

23. Totodată jurisprudența a făcut flexibilă aplicarea acestei dispoziții. Astfel, într-o hotărâre din 16 decembrie 1981 în cauza X împotriva X, Tribunalul federal indica:

„[Interzicerea temporară de recăsătorie] este criticată de doctrină (vezi Bühler/Spühler, nr. 5 ad art. 150 CC și referințele), unii autori ajungând până la punctul de a propune renunțarea la dispoziția art. 150 CC, deoarece aplicarea sa este sursa numeroaselor inegalități și deoarece este ușor de a înclina spre o căsătorie în străinătate (Deschenaux/Tercier, *Le mariage et le divorce*, 2e ed., pag. 110).

Din 1912, Tribunalul federal menționa că pedepsirea prin termenul de așteptare implică o restricție considerabilă a libertății individuale și a dreptului la căsătorie garantat de art. 54 al. 2 din Constituție: pentru ca ea să fie pronunțată, se menționa, ar trebui ca să aibă loc o încălcare gravă a obligațiilor conjugale esențiale, iar judecătorul ar trebui să fi dat dovadă de o anumită întârziere în aplicarea art. 150 CC (ATF [Hotărârile Tribunalului federal elvețian] 38 II 62; vezi ATF 68 II 149 consid. 2, 69 II 353).

S-ar cuveni să se armonizeze interpretarea acestei dispoziții legale cu întreaga jurisprudență relativă la divorț, care tinde cel puțin spre o reglementare abstractă și încearcă să evite sancțiunile prea dure ținând cont de circumstanțele speței: astfel adulterul nu este o cauză absolută a divorțului (ATF 98 II 161 consid. 4b) și noțiunea de concubin inocent în sensul art. 151 și 152 CC nu exclude orice greșală (ATF 103 II 169 consid. 2 și referințele). În această viziune, restrângerea în aplicarea art. 150 CC trebuie să fie mai sporită. Judecătorul nu va pronunța o interdicție de recăsătorire decât cu dubla condiție ca greșala comisă să fie de o gravitate excepțională și să fi jucat un rol determinant în separarea cuplului.” (Hotărârile Tribunalului federal elvețian, vol. 107, Iia parte, pag. 395).

C. Proiectele de reformă legislativă

24. La 28 iunie 1965, Comisia de studiere pentru revizuirea parțială a dreptului de familie a prezentat un raport la Departamentul federal de justiție și poliție, prin care a fost creată. Ea preconiza abrogarea articolului 150 din codul civil, relativ la termenul de așteptare:

„De câțiva ani, unii membri ai parlamentului se îngrijorează de aplicarea – sau, mai bine zis, de neaplicarea – articolului 150 (*Petites questions Obrecht et Bourgnknecht*), *interpellation Schaffer*, *REC [Revue de l'etat civil] 31, 1963, 228, 32, 1964, 82/83*). Și presa, la rândul său, a abordat această problemă (*Beobachter* din 15 iunie 1956 „*Wer Geld hat, darf heiraten*”).

Despre ce este vorba? Conform articolului 150, judecătorul trebuie să interzică soților învinuiți de a se recăsători o anumită perioadă. Dar încălcarea acestei interdicții nu prejudiciază nici într-un fel validitatea căsătoriei încheiate în pofida sa (Götz, nr. 10 și 14 ad art. 104). O asemenea încălcare totuși nu se poate produce în Elveția, unde ea presupune din partea unuia funcționar civil de stat o încălcare gravă a obligațiilor sale de stat, mai exact complicitatea sa. S-ar putea întâmpla, pe de altă parte, ca un soț căruia i-a fost interzis să se recăsătorească, să plece în străinătate, preferabil în Marea Britanie, pentru a încheia acolo o căsătorie legitimă. La întoarcere în Elveția, el va solicita ca căsătoria lui să fie înscrisă în registrul stării civile. Având în vedere articolele 104 și 130, această inscripție nu poate să-i fie refuzată. Mai mult decât atât, dispozițiile cantonale ale poliției ar putea prevedea chiar o sancțiune penalăș acesta este doar cazul cantoanelor Bâle-Ville și Bâle-Campagne. Bineînțeles că o persoană de bună credință poate ajunge la concluzia că este suficient de a avea bani și a pleca într-o călătorie în străinătate pentru a ocoli interzicerea de recăsătorire.

Ar trebui căutată modalitatea de remediere a acestei situații în aspecte sale șocante. În nici un caz nu poate fi vorba despre convertirea interdicției de recăsătorire care rezultă din termenul de așteptare într-un obstacol al căsătoriei. În articolele 120 ss, legislatorul nu prevede nulitatea căsătoriei decât cu rare excepții. Articolul 54, alineatul 3 din Constituție se opune la rândul său unei asemenea soluții. Cu atât mai mult nu putem prevedea la modul serios o soluție care ar introduce în toată Elveția sancțiuni penale grave. În scopul garantării egalității în fața legii, nu există decât un mijloc, acela de a anula articolul 150 CCS. Aceasta este soluția propusă de Götz (*REC 32, 1964, 84-88*), care a motivat-o foarte convingător. Ea a fost susținută de către Conferința autorităților cantonale de supraveghere a stării civile în cadrul adunării sale din 15 octombrie 1964 (vezi la acest subiect raportul de Heiz, *REC 32, 164, 401-404ș 33, 1965, 4-8, 54-59, 92-98*). Comisia în unanimitate s-a alăturat acestei opinii.

S-ar cuveni să subliniem în mod expres că această propunere a comisiei nu intenționează să demonstreze vreo simpatie particulară pentru un comportament care ar contraveni spiritului căsătoriei. Ea se bazează pe de o parte pe constatarea că articolele 140 și 150 „nu corespund politicii constituționale” (Knapp în *RSD [Revue de droit suisse] 71, 1952, I, 293*). Pe de altă parte este cert faptul că nu articolul 150 îi determină pe soții vinovați să mediteze și să-și recunoască greșala (Grisel în *JdT [Journal des tribunaux] 1943, I, 326*; Picot în *RDS 48, 1929, 62a*). De asemenea Comisia ține să menționeze că inegalitățile semnalate nu apar doar în cazul unei eventuale căsătorii. Ele deja se pot manifesta în timpul unui proces de divorț, dacă el vizează aplicarea articolului 150, jurisprudența diferă de la canton la canton; și atunci când este vorba de divorțul prin acord, mulți soți, chiar vinovați, se înțeleg să-și

prezintă punctul său de vedere astfel încât să nu fie impusă nici o perioadă de așteptare (*Stocker*, în RSJ [*Revue suisse de jurisprudence*] 47, 1951, 19).”

25. Aceeași propunere fusese reluată de către Comisia de experți pentru revizuirea dreptului de familie, care s-a ocupat de reforma divorțului pe parcursul anilor 1974-1976.

După revizuirea dreptului aplicabil în diverse materii, aceeași comisie s-a concentrat asupra prevederilor legale relative la divorț. Ea trebuia să adopte în 1988 un proiect de lege care va fi prezentat pentru avizare organizațiilor și mediilor interesate. Guvernul federal va elabora apoi un proiect de lege cu care va sesiza Parlamentul. Acesta din urmă nu va putea să-l pună în discuție înainte de 1992, deoarece noua lege cu privire la divorț trebuie să intre în vigoare, în cel mai bun caz, nu mai devreme de 1995.

PROCEDURA ÎN FAȚA COMISIEI

26. F. a sesizat Comisia la 12 decembrie 1984 (cererea nr. 11329/85). El a petins că interdicția de a se recăsători timp de trei ani pronunțată împotriva sa încalcă dreptul său la căsătorie (articolul 12 din Convenție), dreptul său la respectarea vieții private și de familie (articolul 8) și interzicerea pedepselor degradante (articolul 3).

27. La 12 decembrie 1985, Comisia a acceptat cererea în ceea ce privește articolul 12.

În raportul său din 14 iulie 1986 (articolul 31), ea a formulat, cu zece voturi pentru și șapte împotriva, avizul privind stabilirea încălcării articolului 12. Textul integral al avizului și opinia separată care îl însoțește figurează în anexa la prezenta hotărâre.

CONCLUZIILE PREZENTATE CURȚII

28. În memoriul său din 16 decembrie 1986, reclamantul a rugat Curtea să ia următoarea decizie:

„I. Aplicând reclamantului o interdicție de recăsătorire pe o perioadă de trei ani, autoritățile judecătorești elvețiene au încălcat articolul 12 din Convenție.

II. Articolul 150 din codul civil elvețian, prin faptul că prevede o interdicție de recăsătorire, contravine articolului 12 din Convenție și Elveția este invitată să ia toate măsurile utile pentru a abroga această dispoziție.

III. Elveția va trebui să plătească lui F. suma de 1.877 FS, în calitate de rambursare a costurilor și cheltuielilor pe care le-a suportat pentru procesul elvețian în fața camerei de recursuri a tribunalului cantonal al cantonului de Vaud și în fața Tribunalului federal elvețian.

IV. Elveția va trebui să plătească lui F. suma de 3.000 FS și 10.000 FS, în calitate de cheltuieli suportate, pe de o parte, pentru procedurile în fața instanțelor naționale și, pe de altă parte, pentru procedurile în fața instanțelor europene.

V. Elveția va trebui să plătească lui F. suma de 5.000 FS în calitate de reparație a prejudiciului moral”.

29. Guvernul a confirmat în cadrul audierilor concluziile prezentate în memoriul său. El a invitat Curtea

„să decidă că în speță, interdicția temporară de recăsătorire care a fost impusă reclamantului nu constituie o încălcare a articolului 12 din Convenție sau a oricărei altei dispoziții din acest instrument”.

ÎN DREPT

I. CU PRIVIRE LA ÎNCĂLCAREA PRETINSĂ A ARTICOLULUI 12

30. Reclamantul s-a plâns pe interdicția pe trei ani de a se recăsători pe care i-a aplicat-o tribunalul civil al districtului Lausanne la 21 octombrie 1986 (paragraful 13 de mai sus). El a pretins încălcarea articolului 12 din Convenție, care prevede:

„Începând cu vârsta stabilită prin lege, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie conform legislației naționale ce reglementează exercitarea acestui drept.”

În opinia sa, articolul 150 din codul civil elvețian, pe care judecătorul care a pronunțat divorțul și-a întemeiat decizia (paragraful 13 și 22 de mai sus), încalcă în sine Convenția.

31. Referitor la acest punct, Curtea reamintește jurisprudența sa stabilită: într-o cauză care rezultă dintr-o cerere individuală, ea trebuia să se limiteze pe cât este posibil la examinarea problemelor impuse de acest caz concret cu care a fost sesizată. Sarcina sa nu constă deci în examinarea *in abstracto*, în baza Convenției, a legislației interne incriminate, dar în aprecierea modalității în care ea a fost aplicată față de reclamant sau l-a afectat (vezi în special, hotărârile Dudgeon din 22 octombrie 1981, seria A nr. 45, pag. 18, § 41, și Bönisch din 6 mai 1985, seria A nr. 92, pag. 14, § 27).

32. Prin articolul 12 este garantat dreptul fundamental, pentru un bărbat sau o femeie, de a se căsători și a întemeia o familie. Exercițarea sa antrenează consecințe de ordin personal, social și juridic. El „este supus legilor naționale ale Statelor contractante”, dar „limitările ce rezultă nu trebui (...) să restrângă sau să reducă” dreptul în cauză „într-o modalitate sau de o proporție care să prejudicieze însăși esența dreptului” (hotărârea Rees din 17 octombrie 1986, seria A nr. 106, pag. 19, § 50).

În toate Statele membre ale Consiliului European, aceste „limitări” apar în calitate de condiții și figurează fie în reguli de procedură sau de fond. Primele se referă în special la publicitatea și celebrarea căsătoriei; cele din urmă examinează în primul rând capacitatea, consimțământul și unele impedimente.

33. Interdicția aplicată Dlui F. se înscrie în cadrul reglementării exercitării dreptului la căsătorie, articolul 12 ne făcând vreo deosebire între căsătorie și recăsătorire.

Curtea menționează că termenul de așteptare nu mai există în dreptul altor State contractante, Republica federală Germană renunțând la el în 1976, iar Austria în 1983. Ea reamintește în această privință jurisprudența sa conform căreia Convenția „trebuie să fie interpretată în lumina condițiilor actuale de viață” (vezi în special hotărârea Airey din 9 octombrie 1979, seria A nr. 32, pag. 14-15, § 26). Totodată, faptul că o țară ocupă, la sfârșitul unei evoluții progresive, o situație izolată în ceea ce privește un aspect izolat al legislației sale, nu implică în mod necesar faptul că un asemenea aspect încalcă Convenția, în special într-un domeniu – căsătoria – atât de mult legat de tradițiile culturale și istorice ale fiecărei societăți și de concepțiile profunde ale acesteia referitoare la celula familială.

34. Măsura incriminată se analizează în fond ca o sancțiune civilă. Conform jurisprudenței Tribunalului federal, este vorba de a arăta consecințele unei greșeli de o gravitate excepțională care a exercitat o influență determinantă în ruptură (paragraful 23 de mai sus).

Aplicabilă din oficiu ca fiind o materie de ordine publică, articolul 150 din codul civil lasă totuși judecătorului o anumită putere discreționară: termenul care trebuie aplicat părții vinovate care, în caz de divorț pronunțat pentru o cauză de adulter, poate atinge trei ani (paragraful 22 de mai sus). În speță, tribunalul civil al districtului Lausanne a ales durata maximală, considerând că prin atitudinea sa inadmisibilă Dl F. purta întreaga responsabilitate pentru desfacerea căsătoriei (paragraful 13 de mai sus).

Judecătorul divorțului nu s-a limitat deci la evaluarea consecințelor acestuia, aprobând acordul încheiat între soți la 16 mai 1983 și care prevedea plata unei indemnizații pentru prejudiciul moral (paragrafele 12-13 de mai sus); el de asemenea a apreciat comportamentul anterior al reclamantului pentru a ajunge la o concluzie privind dreptul său de a se recăsători.

35. Guvernul susținea la început că aplicarea în speță a articolului 150 nu a fost nici irezonabilă, nici arbitrară, nici neproportională. Sancțiunea litigioasă constituie cu siguranță o ingerință în exercitarea dreptului la căsătorie, dar nu-l prejudicia pe acesta în esența sa. Reieșind din concepția elvețiană a divorțului bazat pe greșeală, sistemul de interdicție temporară a recăsătoririi se explica prin voința legislatorului de a proteja nu doar instituția căsătoriei, dar și drepturile altora și chiar a persoanei afectate prin această măsură.

36. Curtea recunoaște că stabilitatea căsătoriei reprezintă un scop legitim și conform interesului public, dar ea are totuși dubii în ceea ce privește conformitatea măsurilor particulare utilizate în speță cu realizarea acestui scop. Chiar în Elveția, Comisia de studiere pentru revizuirea parțială a dreptului de familie, apoi Comisia de experți pentru revizuirea dreptului de familie pare să fi avut dubii deoarece la rândul lor au propus abrogarea articolului 150 din codul civil (paragrafele 24-25 de mai sus; vezi de asemenea, *mutatis mutandis*, hotărârea Inze din 28 octombrie 1987, seria A nr. 126, pag. 19, § 44).

În orice caz, Curtea nu acceptă argumentul conform căruia interdicția temporară de recăsătorire vizează ocrotirea drepturilor altei persoane, de fapt ale viitoarelor soții ale persoanelor divorțate.

De la 22 mai 1986, concubina lui F. a obținut reducerea termenului de așteptare a propriului său divorț, devenit definitiv cu o lună înainte (paragraful 18 de mai sus). La rândul său, interdicția Dlui F. a expirat la 21 decembrie 1986, după care funcționarul stării civile a putut începe formalitățile necesare (paragrafele 19-20 de mai sus). Căsătoria a avut astfel loc la 23 ianuarie 1987. În intervalul – de la șapte la opt luni -, viitoarea soție a reclamantului a putut să considere că este persoană și direct lezată de măsura aplicată Dlui F. Deoarece ea nu era nici minoră, nici alienată, drepturile sale nu au fost protejate în nici un fel de măsură în cauză.

Cât privește copiii care urmau să se nască, ei riscau să fie afectați de o asemenea interdicție. Cu certitudine, legea elvețiană nu mai cunoștea noțiunea de copil nelegitim; ea oferă de acum înainte copilului născut în afara căsătoriei același statut și aceleași drepturi, sau aproape aceleași ca și copilului născut în cadrul căsătoriei. Copilul natural ar putea fi afectat din cauza anumitor prejudicii și deci ar putea suferi un handicap social. Or, dacă în circumstanțele date copilul reclamantului s-a născut după o lună de la recăsătorirea părinților săi (paragraful 20 de mai sus), decesul unuia dintre ei sau o simplă întârziere în îndeplinirea formalităților legale ar fi fost destule pentru ca copilul să se considere născut în afara căsătoriei.

37. Guvernul consideră că timpul de reflectare impus reclamantului contribuie de asemenea la protejarea acestuia împotriva sa personal. În opinia Curții, un asemenea argument nu are destulă pondere pentru a justifica ingerința litigioasă în cazul unei persoane majore care beneficiază de facultățile sale mintale.

38. Guvernul invocă suplimentar hotărârea Johnston și alții din 18 decembrie 1986, conform căreia „interzicerea divorțului (...) nu ar putea, într-o societate care aderă la principiul monogamiei, să fie privit ca un atentat la însăși esența dreptului garantat prin articolul 12” (seria A nr. 112, pag. 24, § 52). În opinia lui, aceeași constatare se referă *a fortiori* pentru o simplă interdicție temporară de recăsătorire: nu poate fi recunoscut dreptul la recăsătorie decât dacă exercitarea sa depinde în mod obligatoriu de un altul – dreptul la divorț – care, nu decurge din Convenție; pe scurt, recăsătorirea consecutivă după un divorț nu poate fi asimilată cu prima căsătorie.

Teza nu a fost convingătoare pentru Curte. După cum a menționat hotărârea Deweer din 27 februarie 1980, „în materie de drepturi ale omului cel care poate face mai mult nu poate în mod obligatoriu să facă mai puțin”: „Convenția tolerează în anumite condiții tratamente foarte grave (...), pe când ea interzice altele (...) care prin comparație pot fi considerate ca destul de blânde” (seria A nr. 35, pag. 29, § 539).

Pe deasupra, și înainte de toate, situația Dlui F. este net diferită de cea a Dlui Johnston deoarece este vorba de un drept al unui bărbat încă căsătorit la destrămarea căsătoriei sale. Dacă legislația națională permite divorțul – ceea ce Convenția nu o cere -, articolul 12 garantează celui divorțat dreptul de a se recăsători fără a suferi în această privință restricții iraționale.

39. Rămâne argumentul Guvernului conform căruia separarea judiciară, termenul de așteptare obligatoriu pentru pronunțarea divorțului și posibilitatea pentru soțul inocent de a se opune divorțului antrenează pentru cei vizați consecințe identice cu cele ale interdicției temporare de recăsătorire. Curtea consideră că aici este vorba de situații diferite și că în orice caz ele au loc înainte de pronunțarea divorțului.

40. În concluzie, măsura litigioasă, care a afectat însăși esența dreptului la căsătorie, se dovedește a fi neproportională cu scopul legitim urmărit. A avut loc deci o încălcare a articolului 12.

II. CU PRIVIRE LA APLICAREA ARTICOLULUI 50

41. În termenii articolului 50 din Convenție,

„Dacă Curtea declară că decizia adoptată sau măsura ordonată de o autoritate judiciară sau orice altă autoritate a unei Părți Contractante contravine totalmente sau parțial obligațiilor ce reies din (...) Convenție, și dacă dreptul intern al Părții în cauză nu permite decât o înlăturare incompletă a consecințelor acestei încălcări, Curtea acordă părții lezate, dacă este cazul, o satisfacție echitabilă.”

Cererile prezentate de reclamant în baza acestei dispoziții vizează totodată abrogarea articolului 150 din codul civil elvețian, repararea unui prejudiciu și rambursarea costurilor și cheltuielilor.

A. Modificarea legislativă

42. În primul rând, Dl F. așteaptă ca Elveția „să ia toate măsurile utile pentru a reduce la un termen minimal interdicția de recăsătorire prevăzută în articolul 150 din codul civil elvețian”.

Nici agentul Guvernului nici delegatul Comisiei nu au formulat observații referitoare la acest subiect.

43. Curtea notează că Convenția nu-i oferă competența de a ordona Statului elvețian să-și modifice legislația (vezi, *mutatis mutandis*, hotărârea Marckx din 13 iunie 1979, seria A nr. 31, pag. 25, § 58, și hotărârea Albert și Le Compte din 24 octombrie 1983, seria A nr. 68, pag. 6-7, § 9).

B. Prejudiciul

44. Reclamantul recunoaște că nu poate demonstra existența unui prejudiciu material, dar obligația de a trăi mai mulți ani în concubinaj cu persoana cu care dorea să se căsătorească i-a cauzat „o suferință morală incontestabilă”, evaluată de el la 5.000 FS.

La rândul său, Guvernul consideră că Dl F. va obține prin constatarea încălcării articolului 12 „o reparație adecvată” a prejudiciului moral.

Delegatul Comisiei a fost de acord cu plata unei indemnizații, dar nu a sugerat mărimea ei.

45. În opinia Curții, chiar dacă reclamantul a putut suferi un prejudiciu moral, acesta a avut loc de la 22 mai 1986 (autorizația de recăsătorire acordată viitoarei sale soții) până la 23 ianuarie 1987 (recăsătorirea Dlui F.), altfel spus o perioadă de opt luni (paragrafele 18 și 20 de mai sus). În orice caz, această hotărârea îi oferă o satisfacție echitabilă suficientă (vezi, *mutatis mutandis*, hotărârea Johnston și altele emenționate mai sus, seria A nr. 112, pag. 32, §§ 81-84).

C. Costuri și cheltuieli

46. Dl F. a reclamat rambursarea costurilor și cheltuielilor pe care a fost obligat să le achite pentru procesul în fața camerei de recurs a tribunalului cantonal Vaud și în fața Tribunalului federal (1.327 FS), precum și onorariile și cheltuielile pentru avocat corespunzătoare pentru procedura desfășurată în fața acestor două jurisdicții (3.000 FS). El a mai revendicat 10.000 FS pentru onorarii și cheltuieli pentru avocat pentru procedurile desfășurate în fața organelor Convenției.

La audiere, Guvernul nu s-a pronunțat cu privire la sumele reclamate de către reclamant în memoriul adresat Curții. Totodată el a indicat în scris că pretențiile care figurează într-o scrisoare a Dlui F. adresată Comisiei, din 23 decembrie 1985 (1.327 FS cheltuieli de judecată și 6.000 FS onorariile avocatului), i se par a fi conforme criteriilor care reies din jurisprudența Curții.

Cât privește delegatul Comisiei, el nu a considerat cererea reclamantului irezonabilă.

47. Curtea nu are motive de a pune la îndoială realitatea cheltuielilor suportate de reclamant. Cât privește necesitatea lor, ea a constatat că Dl F., pe de o parte, a încercat să „corecteze” încălcarea articolului 12 „în ordinea juridică internă” (hotărârea De Cubber din 14 septembrie 1987, seria A nr. 124-B, pag. 19, § 299, și, pe de altă parte, nu a solicitat beneficierea de asistență juridică în fața organelor Convenției. În fine, ea consideră rezonabilă suma costurilor și onorariilor expuse. Reclamantului trebuie deci să i se ramburseze 14.327 FS.

PENTRU ACESTE MOTIVE, CURTEA

1. *Hotărăște*, cu nouă voturi pentru și opt împotrivă, că a avut loc o încălcare a articolului 12 din Convenție;

2. *Hotărăște*, în unanimitate, că Statul pârât trebuie să plătească reclamantului 14.327 (paisprezece mii trei sute douăzeci și șapte) franci elvețieni pentru costuri și cheltuieli;
3. *Respinge*, în unanimitate, cererea de satisfacție echitabilă pentru surplus.

Alcătuită în limba franceză și limba engleză, apoi pronunțată în ședință publică la Paris, la 18 decembrie 1987.

Pentru Președinte
Semnat: Louis-Edmond PETTITI
Judecător

Semnat: Marc-André EISSEN
Grefier

La prezenta hotărâre se anexează, în conformitate cu articolele 51 § 2 din Convenție și 52 § 2 din regulament, expunerea unei opinii separate comune a Dlui Thór Vilhjálmsson, Dnei Bindschedler-Robert, Dlui Gölcüklü, Dlui Matscher, Dlui Pinheiro Farinha, Dlui Walsh, Dlui De Meyer și Dlui Valticos.

OPINIA SEPARATĂ COMUNĂ A Dlui THÓR
VILHJÁLMSOON, Dnei BINDSCHEDLER-ROBERT,
Dlui GÖLCÜKLÜ, Dlui MATSCHER, Dlui PINHEIRO FARINHA,
Dlui WALSH, Dlui DE MEYER ȘI Dlui VALTICOS, JUDECĂTORI.

În opinia noastră, faptele cauzei nu denotă nici o încălcare a drepturilor fundamentale ale reclamantului.

Circumstanțele în care, după divorțurile anterioare, fusese încheiată și desfăcută cea de-a treia căsătorie a reclamantului erau de așa natură încât tribunalul civil de la Lausanne putea legitim să-i aplice, pronunțând cel de-al treilea divorț al lui, un termen de așteptare de trei ani prevăzut de articolul 150 al codului civil elvețian.

Restricția astfel adusă exercitării, de către reclamant, a dreptului său de a se căsători și de a întemeia o familie nu aduce atingere esenței acestui drept. Ea nu era decât temporară. Ea nu era nici arbitrară, nici irezonabilă. Ea putea avea la bază motive legitime și putea fi considerată ca proporțională cu importanța acesteia. Ea nu depășea împuternicirile autorităților naționale competente.

Acestea – atât judecătorul, cât și legislatorul – puteau să ia în considerare, în exercitarea puterii de apreciere care le aparținea în materia dată, că restricția despre care este vorba se justifică în scopul protejării nu doar a instituției căsătoriei, dar și a viitorilor soți ai unei persoane care, după cum au constatat în speță tribunalele elvețiene, a încălcat foarte grav îndatoririle conjugale esențiale.

Cât privește căsătoria, Statul posedă împuterniciri mai extinse decât în alte materii. Aceasta este în special evident la compararea referirii foarte scurte și nerestricțive, făcută la „legile naționale” în articolul 12 din Convenție cu formulările circumstanțiale și restrictive din paragraful 2 al fiecăruia dintre articolele 8, 9, 10 și 11.

În acest context, îndoielile, care pot apărea în legătură cu faptul dacă o anumită dispoziție legală corespunde sau este oportună sau trebuie să fie aplicată într-un caz particular, pot să nu fie suficiente pentru a constata o încălcare a dreptului garantat de articolul 12 din Convenție. Pentru ca să putem conchide existența unei încălcări a acestui drept, ar trebui să se demonstreze că Statul a prejudiciat însăși esența lui sau că el a restrâns exercitarea lui într-o modalitate arbitrară sau irezonabilă. O asemenea demonstrație nu a fost făcută în speță.